

BRAČNA I OBITELJSKA SITUACIJA STARIH SLIJEPIH OSOBA U HRVATSKOJ

Zoran ŠUĆUR

Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Zagreb

UDK: 316.356.2-053.9-056.262(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 28. 5. 1999.

Namjera je ovog rada bila istražiti osnovna obilježja bračne i obiteljske situacije starih slijepih osoba u Hrvatskoj te njihovu percepciju vlastitog obiteljskog položaja. Osim toga, željelo se ustanoviti razlikuju li se pojedini dijelovi populacije starih slijepih osoba u svojem bračnom i obiteljskom statusu s obzirom na spol, dob, mjesta prebivanja i vrijeme nastanka oštećenja vida. U tu svrhu provedeno je anketno istraživanje na uzorku od 174 ispitanika s područja cijele Hrvatske, među slijepim osobama treće životne dobi, članova Hrvatskog društva slijepih s oštećenjem vida u zakonski određene granicama. Na obiteljskom planu stare slijepice osobe susreću se sa sličnim problemima kao i općenito starija populacija. Važan problem za ovu skupinu predstavlja gubitak bračnog partnera i samački život. S procesom starenja rapidno se smanjuje broj ispitanika koji živi u potpunim obiteljima, tj. sa supružnikom i djecom. Izdvajanje iz domicilne sredine stvara svakako veće teškoće za slijepice stare osobe nego za one koje nisu slijepice. Statističkom provjerom ustanovljeno je da ispitanike, s obzirom na bračno i obiteljsko stanje, najviše diferenciraju varijable spola i dobi. Značajne promjene u obiteljskim obrascima ranije se događaju kod (slijepih) žena (između 64 i 75 godine) nego kod (slijepih) muškaraca (nakon 75 godina). Mjesto stanovanja i vrijeme gubitka vida nisu važni s aspekta bračnog i obiteljskog statusa. Stare slijepice osobe imaju uvelike pozitivan stav prema vlastitoj obitelji, ali nisu općenito zadovoljne ulogom starih ljudi u obiteljskom procesu odlučivanja. Različiti segmenti ispitanika na sličan način percipiraju obiteljski položaj starih ljudi, što znači da je utjecaj demografskih varijabli manji nego pri analizi bračnih ili obiteljskih oblika. Stupanj nezavisnosti stare slijepice osobe ovisit će uvelike o obiteljskim odnosima i izgrađenosti "potporne mreže" između naraštaja. Odvojeno življenje starih slijepih osoba od njihove djece ne mora značiti njihovu otuđenost od obitelji.

Requests for reprints should be sent to Zoran Šućur, Studijski centar socijalnog rada, Nazorova 51, 10000 Zagreb, Croatia.

U posljednjim desetljećima zbivaju se dramatične promjene u demografskoj strukturi velikog broja društava. Starenje stanovništva, rast prosječnog životnog očekivanja i smanjenje fertiliteta su procesi koji su evidentni na svjetskoj razini, a posebice na razini najrazvijenijih zemalja (World Bank, 1994.). Pretpostavlja se da će u svijetu do 2030. biti 1,4 milijarde starijih od 60 godina. Stalno povećavanje udjela stanovništva starije dobi postavlja važne probleme i pred društvo i pred ovu dobnu kategoriju. Zbog društvenih i ekonomskih promjena jako se izmijenilo neposredno socijalno okružje starijih naraštaja. Gotovo su se raspale tradicionalne obiteljske i socijalne mreže koje su pružale sigurnost ostarjelim članovima društva. S druge strane, pojedini formalni sustavi za pružanje potpore starijim osobama dospjeli su u krizu zbog eskalirajućih troškova i nisu u mogućnosti pružiti adekvatnu zaštitu starijima. Poznato je iz studija u razvijenim zemljama da izdaci za osnovne socijalne programe starih u prosjeku gotovo za tri puta nadmašuju takve izdatke za mlade (prema Akrap, 1995.: 316).

Iako Hrvatska ne pripada krugu najrazvijenijih zemalja, ona se po demografskim trendovima uvelike njima približila. Prema popisu stanovništva iz 1991. Hrvatska je imala 13,1 posto stanovništva starijeg od 65 godina (Statistički ljetopis, 1993.: 58). Demografsko starenje ima velike implikacije na ukupni položaj starih osoba u našem društvu. Pogoršava se općenito kvaliteta života starijih osoba (veći pad materijalnog položaja, ali i smanjenje kvalitete socijalnih, zdravstvenih i drugih usluga).

Unutar populacije starih postaje sve brojnija skupina slijepih osoba ili općenito osoba s vizualnim oštećenjima. Iako stari ljudi čine značajan dio slijepih, većina istraživanja u ovom području bila je orijentirana na djecu i odrasle. Moglo bi se reći da je do sredine 60-ih godina u svijetu malo pažnje poklanjano starim slijepim osobama. Međutim, statistike pojedinih zemalja su već prije nekoliko desetljeća predviđale da će se broj starijih osoba s težim vizualnim oštećenjima također dramatično povećavati u budućnosti (Lowman, Kirchner, 1979.). Početkom osamdesetih godina SAD su imale oko 5 milijuna osoba starijih od 55 godina koje su bile slijepa ili imale teže vizualno oštećenje. To znači da je svaka osma osoba iznad 55 godina imala teže vizualno oštećenje (koje je povezano s raznim teškoćama u dnevnom funkcioniranju). Što je starija dobnja skupina, to je veći broj slijepih osoba u njoj. Tako svaka četrta osoba u SAD-u iznad 85 godina ima teže oštećenje vida. Dok je 1977. u SAD-u bilo 25 posto starih osoba s vizualnim oštećenjima u dobi iznad 85 godina, u 2000. će ih biti oko 36 posto (Jacobs, 1984.: 155). Slični trendovi su navlastiti i za druge zemlje. Primjerice, u Velikoj Britaniji 66 posto od ukupnog broja

ja osoba s vizualnim oštećenjima nalazi se u dobi iznad 75 godina ili, drugim riječima, svaka peta osoba iznad 75 godina ima oštećenje vida. Poznato je da su vizualna oštećenja uobičajena među starijim osobama zbog određenih bolesti koje su povezane s procesom starenja. Stoga oni koji su izgubili vid u starijoj dobi možda čine i posebnu skupinu (kojoj su svojstveni i specifični problemi).

Hrvatska također bilježi povećanje broja starih među slijepim osobama (Pinoza-Kukurin, 1995.). Međutim, u Hrvatskoj gotovo i nema istraživanja koja se bave slijepim osobama u trećoj životnoj dobi. Ta kategorija starih suočava se ne samo s problemima adaptacije na novi način života zbog napuštanja profesionalnog svijeta, nego i s teškoćama funkcioniranja koje su izazvane gubitkom vida. Posebice se to tiče onih koji su vid izgubili postupno, sa starenjem. Gubitak vida je posebno važan kad zahtijeva razvoj nevizualnih tehnika funkcioniranja, kako bi se zadržala nezavisnost u svakodnevnom životu. Isto tako, gubitak vida u starosti traži od stare osobe da se prilagodi na novu činjenicu, ali ne samo od nje nego i od osoba s kojima živi. Nije nepoznato da postoje brojna pogrešna shvaćanja i "mitovi", i o starosti i o sljepoći.

Nas zanima ponajprije obiteljski aspekt života starih slijepih osoba. U kojoj mjeri je obiteljska situacija starih slijepih osoba slična onoj starije populacije u cjelini? Može se pretpostaviti da će promjene u obiteljskim strukturama i oblicima imati slične posljedice za obje skupine. (No, i ovdje treba spomenuti da je učinjeno relativno malo na ispitivanju problema starih slijepih osoba koje su vezane za obitelj. Postoji literatura koja proučava obiteljsku dinamiku u koju su uključeni stari, ali ne specifično vezano uz problem sljepoće.) Obitelj je sustav u kojem živimo, mijenjamo se i umiremo. Svi naraštaji crpe određene "pogodnosti" iz obiteljskih odnosa. Te pogodnosti uključuju pružanje potpore u razdobljima ožalošćenosti, jačanje intergeneracijskih spona, razvoj osobne perspektive glede života, ali i smrti. Posebno su stariji (nemoćniji) ovisni o obitelji, jer im pruža osjećaj pripadanja i povezanosti sa širim društvom. Obitelj ostaje ključni čimbenik, čak i za one stare ljude koji nemaju oštećenja i koji su se uspješno prilagodili na potrebne promjene, socijalne uloge, odnose i emotivne zahtjeve. Problemi starih imaju bitan utjecaj na obitelj i ukupnu srodničku mrežu. Za igranje društvenih uloga vrlo je važno samopoštovanje. Članovi obitelji su važan čimbenik u potvrđivanju ili negiranju samopoštovanja drugih članova. Tako će u slučaju gubitka vida razumijevanje sljepoće od drugih članova obitelji pridonijeti nezavisnosti starije osobe i kohezirati obiteljsku jedinicu. Iz navedenoga proizlazi da su promjene u obitelji mogle imale najdalekosežnije učinke za stare (slijepe) osobe.

U modernom društvu zbile su se duboke promjene u strukturi i oblicima obiteljskog života (Puljiz, 1995.; Kregar, 1994.). Najveća promjena s gledišta položaja starih u obitelji bila je transformacija proširene obitelji u nuklearnu obitelj. Proširena obitelj (koja je obuhvaćala tri i više naraštaja) i drugi tradicionalni oblici srodničkih mreža koji su pružali potporu starijima stalno slabe. U proširenoj obitelji priznavao se red starosti, žrtvovala individualnost i samostalnost radi sigurnosti i topline zajednice (Kregar, 1994.: 220). Nekad se briga za stare smatrala svetom dužnošću. Mnogi autori ističu da je početkom ovog stoljeća većina starih predstavljala glavu kućanstva, a ne ovisnog člana u kući svoje djece ili unuka. Ranije su djeca znatno češće živjela sa svojim ostarjelim roditeljima. Tako je 1900. godine u SAD-u 42 posto oženjenih starih ljudi živjelo u istom kućanstvu s jednim ili više neoženjene djece, dok je 1970. samo 10 posto živjelo sa svojom djecom. Broj starih koji žive sami ili samo sa svojim supružnicima porastao je s 20 posto u 1900. na 75 posto u 1975. godini (Eyde, Rich, 1983.: 16). Trend je da stari ljudi, bili oženjeni ili ne, žive u vlastitom kućanstvu. Krajem 70-ih u SAD-u je svaki sedmi muškarac u dobi iznad 65 godina živio sam, dok je broj takvih među ženama iznad 65 godina gotovo jedna trećina (Eyde, Rich, 1983.:16). U Njemačkoj samo 20 posto starih živi s mlađim srodnicima. Veliki je broj starih ljudi koji se nalaze u statusu udovištva, osobito među ženama. U dobi iznad 65 godina žene su tri puta češće u statusu udovištva nego muškarci. Ovo podrazumijeva da su žene mnogo češće izložene samačkom životu nego muškarci. U SAD-u je 1987. godine 15,6 posto muškarca iznad 65 godina živjelo samo, dok je među ženama iznad 65 godina taj udio 40,9 posto (Neubeck, 1991.: 319). Porast broja samačkog života u starosti neki autori nazivaju procesom "singularizacije" (Tokarski, 1993.). Naraštaji žive sami, članovi svakog naraštaja nastoje biti neovisni o drugima. Obiteljski život između naraštaja odvija se "na daljinu". Govori se o "intimnosti na daljinu" koja je za neke autore samo eufemizam za trenutačnu društvenu otuđenost starih. Međutim, ima i onih autora koji ne idealiziraju proširenu obitelj, smatrajući da je istina znatno složenija (Jones, Tepperman, Wilson, 1995.).

Cilj istraživanja

U radu se željelo analizirati karakteristike obiteljske i bračne situacije slijepih osoba treće životne dobi te njihove percepcije društvenog i obiteljskog statusa starih osoba u sadašnjem trenutku. Osim toga, namjera je bila ustanoviti razlikuju li se slijepe stare osobe glede svoje obiteljske situacije s obzirom na varijable spola, dobi, vremena nastanka oštećenja vida i mjesta prebivanja.

Uzorak ispitanika

Uzorak se sastojao od 174 ispitanika koji su slučajnim izborom odabrani među onim članovima Hrvatskog saveza slijepih koji su bili stariji od 55 godina i imali oštećenje vida u zakonski definiranim granicama. Uzorak također odražava teritorijalni ustroj Hrvatske, što znači da je poduzorak za svaku županiju također odabran slučajnim putem. Broj ispitanika u uzorku čini oko 5 posto od ukupne populacije starijih od 55 godina koji su registrirani u Hrvatskom savezu slijepih.

Prema spolnoj strukturi, u uzorku je bilo 88 ispitanika ženskog i 96 ispitanika muškog spola. U dobi od 55 – 64 godine bilo je 65 ispitanika, od 65 – 74 godine 55 ispitanika, dok je 54 ispitanika imalo iznad 75 godina. Kod 117 ispitanika gubitak vida se dogodio u razdoblju od rođenja do 54 godine, a kod 57 ispitanika u vremenu nakon 55 godina.

Kao donja granica treće životne dobi uzeta je 55. godina, iako se kao demografski kriterij starosti uzima 60. ili 65. godina. Odlučili smo se za 55. godinu polazeći od toga da slijepi osobe nešto ranije odlaze u mirovinu i postaju profesionalno neaktivne.

Istraživački instrument i provedba istraživanja

Odabrane varijable u ovom radu čine dio upitnika posebno konstruiranog u svrhu istraživačkog projekta pod nazivom *Slijepi osobe treće životne dobi i njihova obitelj*. Sam upitnik je sadržavao oko 70 varijabli koje su pokrivala sljedeća područja: podaci o oštećenju vida i zdravstveni status, materijalni i stambeni status, naobrazba, mjesto prebivanja u tijeku života, karakteristike obiteljske situacije, svakodnevne životne aktivnosti, orijentacija i kretanje, socijalni kontakti te stavovi o obiteljskoj poziciji starih (slijepih) osoba.

Terensko je ispitivanje provedeno ljeti 1995. godine. Prikupljanje podataka su obavili instruirani anketari (a riječ je bila o studentima Zagrebačkog sveučilišta) koji su posjećivali domove ispitanika i bilježili njihove odgovore.

Obrada podataka

Uz deskriptivne statističke pokazatelje, razlike između skupina ispitanika s obzirom na pojedine varijable ili skupine varijabli ispitane su uz pomoć hi-kvadrat testa i analize varijance. Razlike su smatrane statistički značajnima uz rizik od pet posto.

REZULTATI I RASPRAVA

Bračno stanje i obiteljska situacija

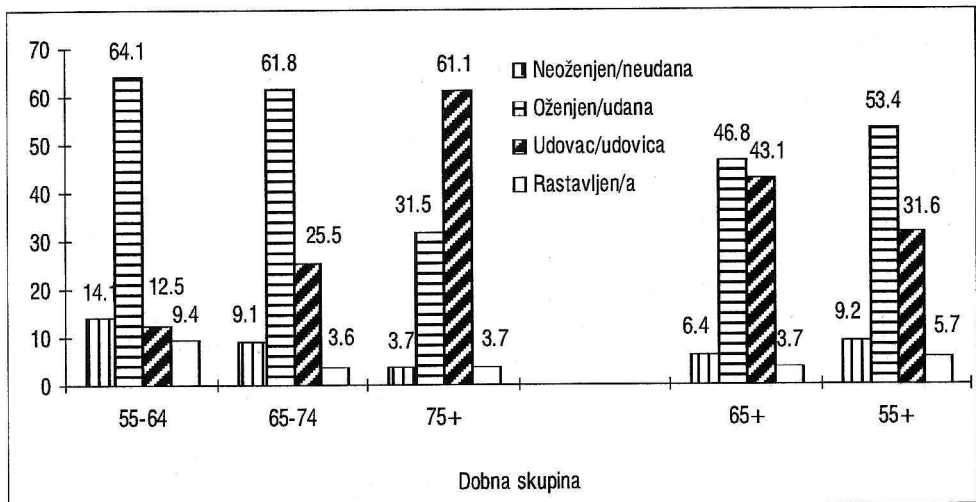
Tablica 1. govori o tome postoje li statistički značajne razlike između dobi i pojedinih varijabli bračnog i obiteljskog statusa te koje se dobne skupine značajno razlikuju. Prije svega, postoji povezanost između dobi i bračnog statusa te dobi i dominantnih obrazaca obiteljskog života (život samo sa supružnikom ili život sa supružnikom i djecom).

Varijable	Dob	Razlike prema dobnim skupinama		
		55-64 god.	65-74 god.	75+ god.
Bračni status	35,79 (p≤.000)*	4,82 (p≤.185)	31,54 (p≤.000)*	14,63 (p≤.002)*
Broj osoba s kojima živi	7,95 (p≤.242)			
Živi li samo sa supružnikom	9,34 (p≤.009)*	5,78 (p≤.016)*	0,25 (p≤.619)	7,53 (p≤.006)*
Živi li sa supružnikom i djecom	16,77 (p≤.000)*	6,75 (p≤.009)*	14,47 (p≤.000)*	1,83 (p≤.176)
Živi li s rođacima	0,03 (p≤.984)			
Živi li s nekim drugim osobama	5,10 (p≤.078)			
Živi li sam	2,04 (p≤.361)			
Koliko dugo živi sam	5,94 (p≤.430)			

○ TABLICA 1
Razlike u bračnoj i obiteljskoj situaciji prema dobi (vrijednosti hi-kvadrata i razine značajnosti)

Kao što se moglo i očekivati, najveće razlike u bračnom statusu postoje između najmlađe i najstarije dobne skupine (tablica 1.). U mlađoj skupini starih znatno je više onih koji su oženjeni, dok je u najstarijoj skupini starih puno više udovaca/ica (dijagram 1.). U dobi iznad 75. godine gotovo je dvostruko veći broj udovaca/ica nego oženjenih/udanih. S druge strane, u prvoj dobnoj skupini je broj oženjenih/udanih gotovo 5 puta veći od broja udovaca/ica. Isto tako, "najstariji stari" se značajno razlikuju po bračnoj situaciji i od srednje skupine starih (65 – 74 godine). Jedino nema značajnih razlika u bračnom stanju između prve i druge dobne skupine. Ovi podaci donekle potvrđuju tezu da su 65. i 75. godina određene prekretnice u životu, kada se zbivaju promjene u načinu života, ali i u bračnim te obiteljskim obrascima.

○ DIJAGRAM 1
Bračni status ispitanika prema dobnim skupinama (%)

Spomenimo da stope rastava nakon 65. godine ostaju niske i konstantne. Broj nikad oženjenih/udanih se smanjuje, što možda može biti i odraz različitog trajanja života između onih koji su živjeli i onih koji nisu živjeli u bračnoj zajednici. Posljednje dvije dobne kategorije (65+ i 55+) u dijagramu 1. i tablici 2. služe ponajprije u komparativne svrhe. U tom smislu možemo spomenuti da se podaci o bračnom stanju starih slijepih osoba koje imaju 65 i više godina ne razlikuju značajno od podataka za ukupnu staračku populaciju (Defilipis, Havelka, 1984.; Neubeck, 1994.). Prema tome, specifična bračna situacija starijih dobnih skupina rezultat je ponajprije biološkog procesa starenja. Brak je vrlo važan za ljude u kasnim godinama, on za starije osobe ima uglavnom tri važne funkcije: pruža intimnost, međuovisnost i osjećaj pripadanja (Gilford, 1994.). Stare (slijepe) osobe koje žive u braku predstavljaju gotovo povlašten dio staračke populacije. Brakovi u starijoj dobi su rijetki, a također su rijetke ponovne udaje/ženidbe rastavljenih osoba ili udovaca/ica. Zato je gubitak partnera za stare osobe mnogo teži nego za mlade ljude. Procjene govore da u SAD-u starije osobe čine oko jedan posto svih mladenki i oko dva posto svih mladoženja (Gilford, 1994.: 149). Bračno partnerstvo starima osigurava emotivnu podršku, veću integriranost u socijalne mreže, često bolji materijalni i socijalni status. Starije osobe koje imaju bračnog partnera manje su ranjive na osobne ili društvene lomove u odnosu na udovce/ice ili rastavljene. Brak je vrlo poželjan status u staračkoj dobi (poželjniji nego u mlađim dobnim kategorijama), a ako je još riječ o "sretnom braku", onda ga stari smatraju jednim od najvažnijih aspekata života (Gilford, 1994.).

Uz bračni status, za stare slijepe osobe je bitno pitanje s kime žive u zajedničkom kućanstvu (ako žive u vlastitoj kući). Drugi članovi obitelji (poglavito djeca) mogu biti iznimno važni za životno funkcioniranje, osobito onih starih osoba koje osim vizualnih oštećenja imaju i neke kronične bolesti što znatno ograničava njihovo fizičko kretanje. Njima je bez pomoći teško izaći izvan kuće ili obavljati najjednostavnije poslove kao što su kupovina, priprema jela, pospremanje kuće i slično. Što su stari ljudi ovisniji, to im je potrebna veza s mlađim članovima obitelji. "Nuklearizacija obitelji" ne pruža starim (slijepim) osobama potrebnu sigurnost i može biti povod za njihovu institucionalizaciju. Neki smatraju da je najstarije članove društva najbolje smjestiti u domove i slične institucije u kojima će dobiti specijalističku pomoć. Međutim, većina starih želi ostati u svojoj kući. Odlazak u novu sredinu često je uznemirujući za stare, a osobito slijepe osobe. Starije slijepe osobe uglavnom poznaju svoju kuću i njezinu okolinu. K tome, imaju slobodu da stvari u kući rasporede onako kako

žele. No, prepuštanje starih institucionalnoj skrbi često je rezultat suvremenog načina života. Još početkom osamdesetih godina UN preporučuju da se obitelj osposobi za skrb o starijima. U tu svrhu ističu se sljedeće mjere: jačanje ekonomskog položaja obitelji, izbjegavanje odvajanja starih od djece i unuka te smanjenje opterećenja koje imaju mlađi članovi obitelji glede skrbi za stare (*Izazovi starosti*, 1984.). O tome koji su tipovi životnih aranžmana karakteristični za stare slijepice osobe govori tablica 2.

Živi:	Dobne skupine				
	55 - 64	65 - 74	75+	65+	55+
samo sa supružnikom	26,2	41,9	20,4	31,2	29,3
sa supružnikom i djecom	38,5	20,0	9,3	15,6	24,1
s djecom bez supružnika	7,7	9,1	24,1	15,6	12,6
s rođacima	4,6	3,6	3,7	3,7	4,0
s drugim osobama	6,2	3,6	14,8	9,2	8,0
sa supružnikom i rođacima/s djecom i rođacima	1,5	1,8	1,8	1,8	1,7
sam	15,4	20,0	25,9	22,9	20,1
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

● **TABLICA 2**
Životni aranžmani starih slijepih osoba (%)

Iz tablice 1. razvidno je da postoji statistički značajna razlika između dobi i dva najvažnija oblika životnog aranžmana: živi li ispitanik samo sa supružnikom te živi li sa supružnikom i djecom. Polazeći od toga, moguće je zamijetiti nekoliko trendova u životnim oblicima starih slijepih osoba. S procesom starenja rapidno se smanjuje broj ispitanika koji žive u "potpunoj obitelji" koja uključuje supružnika i djecu (a možda i unuke). U dobi iznad 75 godina broj takvih je manji od 10 posto (tablica 2.). U tom pogledu postoji velika razlika između prve i druge te prve i treće dobne skupine, ali ne i između druge i treće (tablica 1.). S druge strane, vidljivo je povećavanje broja slijepih starih osoba koje žive s djecom bez supružnika. U dobi iznad 65 godina 31,2 posto ispitanika živi s vlastitom djecom (bilo s ili bez supružnika). Iako to nije zadovoljavajuće, treba reći da se u najrazvijenijim zemljama broj osoba starijih od 65 godina koje žive s djecom ili obitelji uglavnom kreće od 7 - 16 posto (World Bank, 1994.:64). Broj ispitanika koji živi samo sa supružnikom najveći je u dobnoj skupini od 65 - 74 godine, a zatim kasnije jako opada. S obzirom na ovu varijablu, nema veće razlike između prve i treće skupine, dok razlika postoji među ostalim skupinama (tablica 1.).

Iako nema statistički značajne povezanosti između dobi i samačkog života, treba primijetiti da nemali broj slijepih starih osoba žive samački. Sa starenjem se taj broj blago povećava. Prema tome, samački je život obilježje svih dobnih skupina starih. Kada bismo zbrojili kategoriju onih koji žive sami

i kategoriju onih koji žive samo sa supružnikom, proizlazi da više od 54 posto ispitanika starih 65 i više godina živi samačkim životom ili samo sa supružnikom. Inače, u poduzorku starijih od 65 godina, 66 posto ispitanika živi samački ili s jednom osobom, dok ostali žive s dvije i više osoba. Postotak starih slijepih osoba (iznad 65 godina) koje žive same nešto je manji od postotka općenito starih osoba koje žive same u najrazvijenijim zemljama, a koji iznosi između 30 – 40 posto. Bez obzira na to, znatan broj starih osoba s vizualnim oštećenjima živi samačkim životom. Ova kategorija starih slijepih osoba najviše je izložena socijalnoj izolaciji i vjerojatno se češće suočava sa siromaštvom i problemima osiguranja materijalne egzistencije.

Od ukupnog broja ispitanika (55 i više godina) koji žive sami, njih više od 54 posto živi takvim životom dulje od 11 godina, a 37,1 posto živi samački dulje od 21 godine. Kada bismo željeli dati profil stare slijepice osobe koja živi sama, riječ je uglavnom o ženama koje su u statusu udovištva, podjednako se nalaze u svim dobnim skupinama, većina živi samački dulje od 10 godina, golema većina živi u većim ili manjim gradskim naseljima, a dvije trećine su izgubile vid prije 55. godine. Kako bi starija slijepica osoba uopće mogla živjeti sama, ona mora postići određenu samostalnost i nezavisnost, a zato je potrebno vrijeme. Ne iznenađuje podatak da samo 11,4 posto starih slijepih osoba koje žive same stanuje u seoskim naseljima. To vjerojatno upućuje na činjenicu da se u seoskoj sredini još uvijek zadržala proširena obitelj i da šire srodničke mreže imaju važnu ulogu u potpori starima.

Koji su razlozi da ovako velik broj starih slijepih osoba živi sam? Od ukupnog broja ispitanika koji žive sami (35), 34,3 posto ističe da je to bila njihova želja ili želja i njih i njihove djece (iako je bilo mjesta u stanu njihove djece), 8,6 posto ispitanika živi samački jer su im djeca otišla u drugo mjesto, 2,9 posto navodi da je bilo mjesta u stanu djece, ali su djeca tako željela, dok 11,4 posto navodi da nije bilo mjesta u stanu njihove djece (usp. Živković, 1973.: 119). Zatim, 42,9 posto navodi "neke druge razloge" (s tim da oko polovicu u ovoj kategoriji čine neoženjeni, dakle oni koji nemaju djece ni supružnika). Problem samačkog života starih slijepih osoba rezultat je djelomice i objektivnih okolnosti. Kada zbrojimo ispitanike koji nisu oženjeni, zatim one čija su djeca otišla u drugo mjesto te ispitanike za koje nije bilo mjesta u stanu djece, proizlazi da su kod 40 posto ispitanika koji žive sami neki objektivni čimbenici uzročnici samačkog života. Treba reći da samački život ne mora uvijek značiti i osamljenost (Tournier, 1980.: 107). Jedno je međunarodno istraživanje pokazalo da su se stari ljudi u Danskoj osjećali najmanje usamljenima (u od-

nosu na stare u Velikoj Britaniji, SAD-u, Poljskoj), makar je samo 18 posto živjelo u obitelji svoje djece, i to zato što su njihovi kontakti s djecom bili česti ili su djeca živjela u njihovoj blizini (prema Nenadović, 1988.:99)

Općenito se može reći da vrlo mali broj starih slijepih osoba živi u velikim obiteljima. Dok prosječna hrvatska obitelj broji 3,1 člana (Kregar, 1994.:221), prosječna obitelj stare slijepe osobe iznosi 1,8 članova. Od ukupnog broja ispitanika, njih 2,8 posto živi u kućanstvima koja broje više od šest članova, a samo 16 posto živi u kućanstvima koja imaju četiri i više članova.

***

● **TABLICA 3**

Razlike u bračnoj i obiteljskoj situaciji ispitanika dobi 55-64 godine (N=65) (vrijednosti hi-kvadrata i razine značajnosti)

●● **TABLICA 4**

Razlike u bračnoj i obiteljskoj situaciji ispitanika dobi 65-74 godine (N=55) (vrijednosti hi-kvadrata i razine značajnosti)

Često se stare ljude opisuje kao jedinstvenu demografsku skupinu. Time se olako prelazi preko varijacija koje su prisutne u staračkoj populaciji. Iskustvo starenja nije istovjetno za sve stare ljude. Nesumnjivo je da "životne šanse" starih ovise o različitim demografskim i socijalnim čimbenicima. Da li se pojedini segmenti populacije starih slijepih osoba razlikuju u pogledu bračne i obiteljske situacije? U tu svrhu je upotrijebljen hi-kvadrat test (tablice 3. – 5.). Kako smo već ranije utvrdili da dob značajno utječe na bračni status i glavne obiteljske aranžmane (tablica 1.), razlike u bračnoj i obiteljskoj situaciji su ispitivane zasebno za pojedine dobne skupine.

Varijable	Spol	Mjesto stanovanja	Vrijeme gubitka vida
Bračni status	12,81 (p≤.005)*	3,18 (p≤.365)	1,61 (p≤.657)
Broj osoba s kojima živi	6,78 (p≤.079)	3,07 (p≤.382)	4,60 (p≤.203)
Živi li samo sa supružnikom	8,40 (p≤.004)*	1,17 (p≤.279)	5,27 (p≤.022)*
Živi li sa supružnikom i djecom	0,17 (p≤.681)	0,30 (p≤.583)	2,84 (p≤.092)
Živi li s rođacima	1,97 (p≤.161)	0,74 (p≤.390)	0,28 (p≤.597)
Živi li s nekim drugim osobama	0,13 (p≤.723)	0,07 (p≤.796)	0,28 (p≤.597)
Živi li sam	1,66 (p≤.198)	2,39 (p≤.122)	0,78 (p≤.379)
Koliko dugo živi sam	6,39 (p≤.094)	4,27 (p≤.234)	0,78 (p≤.855)

Varijable	Spol	Mjesto stanovanja	Vrijeme gubitka vida
Bračni status	14,21 (p≤.003)*	4,36 (p≤.225)	0,79 (p≤.851)
Broj osoba s kojima živi	7,33 (p≤.062)	4,11 (p≤.250)	1,60 (p≤.659)
Živi li samo sa supružnikom	1,63 (p≤.201)	2,06 (p≤.279)	0,07 (p≤.799)
Živi li sa supružnikom i djecom	5,62 (p≤.018)*	0,04 (p≤.839)	0,07 (p≤.792)
Živi li s rođacima	0,68 (p≤.408)	0,00 (p≤.982)	0,01 (p≤.911)
Živi li s nekim drugim osobama	0,03 (p≤.853)	0,28 (p≤.596)	1,19 (p≤.276)
Živi li sam	4,73 (p≤.030)*	3,45 (p≤.062)	0,49 (p≤.483)
Koliko dugo živi sam	5,47 (p≤.140)	4,59 (p≤.204)	0,75 (p≤.861)

Varijable	Spol	Mjesto stanovanja	Vrijeme gubitka vida
Bračni status	11,36 (p≤.010)*	1,29 (p≤.732)	1,42 (p≤.701)
Broj osoba s kojima živi	1,34 (p≤.720)	2,12 (p≤.549)	2,40 (p≤.495)
Živi li samo sa supružnikom	5,83 (p≤.016)*	0,06 (p≤.808)	0,20 (p≤.654)
Živi li sa supružnikom i djecom	2,82 (p≤.093)	0,41 (p≤.522)	1,03 (p≤.309)
Živi li s rođacima	0,16 (p≤.690)	1,22 (p≤.269)	0,04 (p≤.839)
Živi li s nekim drugim osobama	1,44 (p≤.230)	0,44 (p≤.506)	2,20 (p≤.138)
Živi li sam	1,93 (p≤.165)	1,72 (p≤.190)	0,98 (p≤.322)
Koliko dugo živi sam	3,95 (p≤.267)	3,61 (p≤.306)	6,19 (p≤.103)

● TABLICA 5
Razlike u bračnoj i obiteljskoj situaciji ispitanika dobi 75+ godina (N=54) (vrijednosti hi-kvadrata i razine značajnosti)

Iz tablica je razvidno da postoje statistički značajne razlike između spolova u sve tri dobne skupine s obzirom na bračni status. Znatno je veći broj oženjenih muškaraca nego udanih žena te, s druge strane, ima puno više udovica nego udovaca. U prve dvije dobne skupine dva je puta više oženjenih muškaraca nego udanih žena, dok u trećoj dobnoj skupini ima četiri puta više oženjenih muškaraca. Također su vrlo velike razlike s obzirom na status udovištva. U prvoj dobnoj skupini broj udovica premašuje broj udovaca za četiri puta, u drugoj skupini za čak sedam puta, a u trećoj za dva puta. Ove razlike su rezultat, prije svega, činjenice da žene u prosjeku žive duže od muškaraca. Stariji su muškarci u povoljnijem položaju glede ženidbe jer, imaju znatno šire "bračno tržište" s kojeg mogu izabrati partnera, a osim toga, valja spomenuti tendenciju da se muškarci žene osobama mlađima od sebe. Stariji muškarci imaju nekoliko puta veću vjerojatnost da se (ponovno) ožene, nego starije žene da se (ponovno) udaju (Gilford, 1994.). U našem istraživanju nemamo podataka o tendenciji starih slijepih žena i muškaraca da se (ponovno) udaju ili žene.

Spol, isto tako, diferencira ispitanike u prvoj i trećoj dobnoj skupini prema tome žive li samo sa supružnikom. Muškarci u obje ove dobne skupine češće žive samo sa supružnikom, dok žene češće žive u drugim oblicima obiteljskih ili životnih aranžmana. Ova razlika ne vrijedi za slijepe osobe u dobi između 65 – 74 godine. Za tu je dobnu skupinu svojstveno da postoji znatna razlika među spolovima glede toga žive li sa suprugom i djecom. Drugim riječima, žene iz ove dobne skupine rjeđe žive u potpunim obiteljima (suprug plus djeca) u odnosu na muškarce iste dobi. Razlog prije spomenutim razlikama treba tražiti u tome što je u dobnoj skupini 64 – 75 znatno porastao broj žena koje žive samo sa supružnikom (čak za šest puta u odnosu na raniju dob, dok se broj muškaraca koji žive samo sa supružnikom povećao za samo nekoliko postotaka). Velik broj žena je, zapravo, prestao živjeti s djecom. Smanjio se i broj muškaraca koji u ovoj dobnoj skupini žive s dje-

com, ali to je smanjenje bilo gotovo devet puta manje nego kod žena. Vjerojatno je uzrok češćeg ranijeg zajedničkog života žena s njihovom djecom bila skrb o unucima. Kada ta skrb nije više toliko potrebna i kada se više mogu posvetiti sebi (nakon 65 godine), žene i njihova djeca mogu lakše ostvariti nezavisan obiteljski život. U trećoj dobnoj skupini spolovi se opet razlikuju u pogledu toga žive li samo sa supružnikom. Sada se opet smanjio broj žena koje žive samo sa supružnikom (više od tri puta), dok se broj muškaraca koji žive na ovaj način smanjio nešto manje od dva puta. Na ovo utječe svakako različita stopa smrtnosti među spolovima u ovoj dobi.

Zanimljivo je da žene češće žive samačkim životom samo u drugoj dobnoj skupini. Moglo se očekivati da ova razlika neće postojati u najmlađoj dobnoj skupini jer stope smrtnosti spolova u ovoj dobi nisu toliko različite i stoga što pripadnici obaju spolova češće žive u nekom obliku obiteljskog života. U trećoj dobnoj skupini (75+) nema razlike među spolovima u pogledu samačkog života, zahvaljujući tome što se znatno povećao broj muškaraca koji žive sami, dok je broj žena ostao isti kao i u drugoj dobnoj skupini. Dakle, žene barem u jednom razdoblju starosti žive češće usamljenički nego muškarci. Uglavnom se prihvaća teza da su žene u nepovoljnijoj socijalnoj poziciji nego muškarci (Hess, 1994.). Međutim, jedna od rijetkih povlastica koju imaju žene u odnosu na muškarce, a to je dulje trajanje života, ponekad "radi" protiv njih samih. Budući da nadžive supruga, veća je vjerojatnost da duže vrijeme budu izložene samoći i socijalnoj izolaciji. Proizlazi da se problem osamljenosti u starosti pokazuje u većoj mjeri kao problem starih žena. Ni starije slijepe žene nisu lišene ove "povlastice" da žive duže i osamljeno.

Kada su u pitanju razlike u obiteljskim i životnim obrascima među spolovima, može se izvući sljedeći zaključak. Najveće promjene u obiteljskim i životnim aranžmanima muškaraca zbivaju se u dobi nakon 75 godine. Broj slijepih starih muškaraca koji žive samo sa supružnikom ne mijenja se značajno s dobi. Međutim, nakon 75 godine znatno se smanjuje broj muškaraca koji žive sa suprugom i djecom, a raste broj onih koji žive samačkim životom. Kod žena se najvažnije promjene u obiteljskom životu događaju u dobi između 65. i 74. godine. U navedenom životnom razdoblju značajno se smanjuje broj žena koje žive u potpunim obiteljima i taj se broj kasnije ne mijenja. Isto se tako povećava udio žena koje žive same i ovaj postotak ostaje potpuno isti i nakon 75. godine. Jedino se tek u trećem razdoblju (75+) znatno smanjuje udio žena koje žive samo sa supružnikom.

Iz tablica 3. – 5. vidljivo je da mjesto prebivanja nije povezano s bračnom i obiteljskom situacijom ni u jednoj dobnoj skupini. Ako ispitanike izjednačimo istodobno prema dobi i

spolu, statistički se značajne razlike s obzirom na mjesto stanovanja pojavljuju samo kod žena. Za muškarce iz bilo koje dobne skupine je nebitno žive li u seoskim ili gradskim naseljima. Žene iz seoskih naselja u dobi 55 – 64 godine (u odnosu na žene iz gradskih naselja iste dobi) češće žive s rođacima ($hi\text{-kvadrat}=7,19; p\leq 0,007$), dok žene sa sela u dobi 65 – 74 godine češće žive u obiteljima s većim brojem članova ($hi\text{-kvadrat}=12,00; p\leq 0,007$). Na selu još uvijek egzistiraju razni oblici ekstenzivne obitelji, koji uključuju druge srodnike, osim supružnika i djece. Nemamo dosta informacija da bismo objasnili zašto su spomenuti obiteljski oblici žena sa sela (život s rođacima te život u brojnijim obiteljima) povezani samo s nekim dobnim razdobljima. Međutim, ti obiteljski oblici su rijetki i među ženama i među muškarcima.

Kad je u pitanju vrijeme gubitka vida, samo se ispitanici u dobi 55 – 64 godine statistički značajno razlikuju glede toga žive li samo sa supružnikom (tablica 3.). Proizlazi da oni koji su izgubili vid nakon 54 godine češće žive samo sa supružnikom. Međutim, ovaj podatak moramo prihvatiti s krajnjim oprezom zato što je vrlo mali broj ispitanika u kategoriji slijepih osoba koje su stare između 55 i 64 godine, a vid su izgubile nakon 54 godine (ukupno 4). Stoga ovdje ne možemo donositi bilo kakve zaključke. S druge strane, to ne znači da vrijeme gubitka vida ne utječe na druga područja života. Sigurno dužina "sljepačkog staža" utječe na uspješnost adaptacije i obavljanje svakodnevnih aktivnosti (Pinoza-Kukurin, 1995.), ali to nije bio cilj našega rada.

Spol i dob su varijable koje najviše diferenciraju ispitanike u pogledu njihove bračne i obiteljske situacije. Iako je riječ o varijablama koje predstavljaju univerzalne čimbenike u statusnom diferenciranju, one su posebno važne u posljednjoj fazi životnog ciklusa. Spol i dob ostaju krucijalni čimbenici u razumijevanju bračnog i obiteljskog statusa starih slijepih osoba.

Percepcija (vlastitog) obiteljskog položaja

Najprije smo željeli ustanoviti što stare slijepe osobe misle o svojoj obitelji. U tu svrhu smo upotrijebili bateriju od šest jednostavnih tvrdnji. Stupanj suglasnosti ispitanika sa svakom tvrdnjom bio je procjenjivan skalom koja se sastojala od četiri modaliteta: 1. "potpuno" i 2. "uglavnom se slažem" te 3. "uglavnom" i 4. "uopće se ne slažem". U tablici 6. prikazani su podaci koji se odnose samo na krajnje kategorije ("potpuno se slažem" i "uopće se ne slažem"), smatrajući da one najbolje odražavaju (ne)prihvatanje pojedinih tvrdnji. Osim toga, prikazan je prosjek prihvatanja svake tvrdnje.

Primjetan je vrlo visok stupanj slaganja sa svim tvrdnjama, izuzev s jednom. Kada se zbroje kategorije "potpuno" i "uglavnom se slažem", između 77 – 90 posto ispitanika ima manje

ili više pozitivan stav prema svojoj obitelji. Dakle, moglo bi se zaključiti da je golema većina slijepih starih osoba, u većoj ili manjoj mjeri, zadovoljna s članovima svoje obitelji, iako, s druge strane, više od 20 posto ispitanika posve ili djelomično sumnja da se može osloniti na svoju obitelj, odnosno da svoju sigurnost može bazirati na obitelji. Ovakva (pozitivna) mišljenja prema vlastitoj obitelji mogu biti posljedica prošlih i sadašnjih iskustava te budućih projekcija. Članovi vlastite obitelji uvijek pobuđuju ugodna sjećanja i intenzivne osjećaje, pa čak i kad obiteljski odnosi mogu biti i bolji. Ako starija osoba i nije trenutačno zadovoljna s članovima obitelji, ona ipak očekuje da se, prije svega, može obratiti pripadnicima svoje obitelji. Starije slijepice osobe se u mišljenjima prema svojoj obitelji ne razlikuju značajno ni s obzirom na dob, spol, mjesto prebivanja ili druga sociodemografska obilježja.

● **TABLICA 6**
Mišljenja o
vlastitoj obitelji

Tvrđenje	Potpuno se slažem (%)	Uopće se ne slažem (%)	Prosjeci
Članovi moje obitelji brinu se jedni o drugima	58,6	2,9	1,57
Mislim da je moja obitelj sjajna	37,9	8,6	1,92
Mogu se osloniti na svoju obitelj	59,8	8,6	1,71
Članovi moje obitelji se dobro međusobno slažu	58,6	3,4	1,58
Ponosan sam na svoju obitelj	67,8	2,9	1,44
Moja obitelj je izvor moje sigurnosti	54,6	7,5	1,72

Međutim, kad se analiziraju mišljenja o općenito obiteljskoj poziciji starih, rezultati su bitno drukčiji. Ispitanici u našem uzorku prihvaćaju stav kako je društveni i obiteljski status starijih ljudi nekada bio znatno povoljniji (tablica 7.).

● **TABLICA 7**
Odnos prema
starijim ljudima (%)

Kad sam bio mlad, stari ljudi su uživali mnogo veće poštovanje nego danas	80,3
Stari ljudi su jednako poštovani danas kao i u vrijeme moje mladosti	19,7
Danas se stare ljude poštuje više nego u vrijeme moje mladosti	0,0
Ukupno	100,0

Posve je indikativno da nijedan ispitanik ne smatra kako danas stari ljudi uživaju veće poštovanje nego prije. Koliko su ovi stavovi doista odraz objektivne pozicije staračke populacije danas i u prošlosti? Često se pri objašnjavanju ovakvih stavova poseže za tezom da su stari općenito više okrenuti prošlosti, a mladi budućnosti. Neki se autori pitaju ne dovodi li upravo tendencija "uljepšavanja prošlosti" do neshvaćanja sadašnjosti (Martinčević-Ljumanović, 1985.: 295). Možda je i to djelom razlog da je za stare ljude prošlost uvijek ljepša, ma kva bila sadašnjost. No, sigurno je ovakva ocjena odnosa prema starima posljedica procesa koji bi se mogao nazvati "obezvređivanje" starosti. Većina ispitanika provela je mladost prije II. svjetskog rata, u vrijeme dominacije patrijarhalnog obitelj-

● **TABLICA 8**
Percepcija obiteljskog
položaja starih

skog sustava. To znači da su oni mladost i dobar dio zrelosti proveli u strahopoštovanju prema starim ljudima. Međutim, kad su oni došli u tu dob, doživjeli su da ih se nerijetko smatra manje vrijednima.

Zato nije iznenađujuće da ispitanici žele više sudjelovati u mnogim aspektima obiteljskog života. Neke želje i potrebe starih vezane uz obitelj istražili smo uz pomoć šest tvrdnji. Stupanj prihvaćanja pojedine tvrdnje mjereno je skalom koja se sastojala od već spomenuta četiri modaliteta. U tablici 8. naveli smo također samo krajnje kategorije i prosjeke.

Tvrdnja	Potpuno se slažem (%)	Uopće se ne slažem (%)	Prosjeci
Stari ljudi bi trebali više sudjelovati u donošenju odluka unutar obitelji	43,9	1,7	1,79
Ostali članovi obitelji trebali bi više uvažavati mišljenja starih osoba	44,8	0,0	1,71
Za stare ljude je najvažnije da žive zajedno sa svojom djecom i unucima	47,1	9,8	1,88
Želio bih se češće susretati s članovima svoje obitelji	47,7	6,9	1,81
Društvo bi se trebalo više brinuti o starim ljudima	74,1	0,0	1,29
Danas mladi uopće ne razumiju stare	36,8	5,2	1,91

Vidimo da ispitanici izražavaju vrlo sličan stupanj slaganja sa svim tvrdnjama koje se odnose izravno na obitelj (postoci se kreću približno od 44 – 48 posto). Nešto je manji postotak onih koji se posve slažu s tvrdnjom da mladi pripadnici uopće ne razumiju starije. Međutim, iznimno je visok postotak ispitanika koji se slažu s tim da se društvo treba više skrbiti o starim ljudima. Kada uzmemo zajedno one koji se potpuno i uglavnom slažu, onda je s ovom tvrdnjom suglasno čak 96 posto ispitanika. Taj podatak može se interpretirati na nekoliko načina. Vjerojatno stariji ljudi smatraju kako se društvo treba skrbiti, prije svega, za njihov materijalni položaj, s obzirom na to da velik broj njih živi teško zbog vrlo niskih mirovina ili drugih socijalnih transfera (invalidnina, naknada). Također bi briga društva uključivala adekvatne zdravstvene i druge usluge čiji su korisnici ponajviše stariji ljudi. Određen broj starih slijepih osoba treba i specifično okruženje kako bi mogao postići viši stupanj samostalnosti u dnevnom životu. S druge strane, možda veća društvena skrb za stare podrazumijeva i određenu potporu društva obiteljima kako bi se one mogle uspješnije boriti s problemima svojih starijih, a uz to i slijepih članova. Svakako su stari ljudi svjesni teškoća s kojima se suočavaju njihovi potomci u nastojanju da postignu odgovarajući stambeni i materijalni standard.

Starije slijepe osobe općenito žele veći stupanj participacije u obiteljskom životu (veće sudjelovanje u donošenju od-

luka i veći stupanj uvažavanja njihova mišljenja). To znači da stariji ljudi žele aktivnije pridonositi obiteljskom blagostanju, a ne biti samo pasivni članovi. Takvo je mišljenje sigurno rezultat stava da njihovo znanje i životno iskustvo nije dovoljno iskorišteno, da sadašnju poziciju ne žele graditi samo na prošlim statusima i da ne predstavljaju "dodatni socijalni teret" za obitelj i društvo. Neka istraživanja starih slijepih osoba (posebno onih koje su izgubile vid u starijoj dobi) pokazuju da one imaju pozitivne perspektive o životu i osobnoj situaciji (Jacobs, 1984.). Uvažavanje mišljenja starijih u obiteljskom životu svakako pridonosi njihovu samopoštovanju o kojem uvelike ovisi i uspješnost igranja obiteljskih uloga.

Kada se u analizu uvedu prosjeci i postoci onih koji se uopće ne slažu s tvrdnjama, može se zaključiti da pitanje razumijevanja starih od mladih osoba ispitanici percipiraju kao problem, ali ne kao najveći. Osim toga, određen dio ispitanika ne misli da je jedini zadovoljavajući način života starih ljudi onaj s djecom i unucima. Oni koji češće održavaju kontakte s djecom spremniji su prihvatiti ovakvo stajalište. Dio ispitanika očito smatra da stari ljudi mogu živjeti kvalitetno, iako su stambeno odvojeni od svoje djece, ali s tim da imaju dobre odnose s njima. Iako veliki postotak ispitanika izražava želju da češće kontaktira s članovima obitelji, ipak, većina ispitanika nije otuđena od svoje obitelji. To potvrđuje podatak o učestalosti njihova kontaktiranja s djecom (tablica 9.). Istraživanja pokazuje da je manji dio slijepih starih osoba socijalno izoliran od svoje obitelji.

↻ TABLICA 9
Učestalost kontakata
s djecom (%)

Svaki dan	51,7
1-2 puta tjedno	22,1
2-3 puta mjesečno	9,4
Jednom u nekoliko mjeseci	6,7
Jednom godišnje	2,7
Nikako	7,4
Ukupno	100,0*

* Iz uzorka je isključeno 25 ispitanika koji nemaju djecu

U tablicama 10. – 13. nalaze se podaci koji govore o tome koliko se pojedini dijelovi populacije starih slijepih osoba razlikuju glede percepcije općenito obiteljskog položaja starih. Opći je zaključak da različiti segmenti ispitanika na sličan način percipiraju obiteljski položaj starih ljudi, što znači da u ovom pogledu postoji visok stupanj homogeniziranosti.

Spolne skupine se statistički značajno razlikuju s obzirom na tvrdnje vezane uz sudjelovanje starih u donošenju odluka i uvažavanje njihovih mišljenja (tablica 10.). Muškarci rezolutnije ističu stav kako bi stari ljudi morali imati zapaženiju

● **TABLICA 10**
Razlike u percepciji
obiteljskog položaja
s obzirom na spol

ulogu u obitelji. Ta razlika između muškaraca i žena vjerojatno se može objasniti sociokulturnim karakteristikama spolova. Prije svega, opće je poznato da su žene manje sklone, nego muškarci, zauzimati krajnje stavove. Međutim, ovdje je, čini se, važnija činjenica da su žene odgajane i provele najveći dio života u patrijarhalnom sustavu u kojem je najznačajnije odluke donosio muškarac. Iako je starost u patrijarhalnom sustavu imala veći ugled, odlučivanje o bitnim obiteljskim stvarima bilo je rezervirano za starije muškarce, a znatno rjeđe za starije žene.

Tvrdnja	Suma kvadrata	F-omjer	p≤	
Stari ljudi bi trebali više sudjelovati u donošenju odluka unutar obitelji	između skupina unutar skupina	2,64 109,06	4,16	,04*
Ostali članovi obitelji trebali bi više uvažavati mišljenja starih osoba	između skupina unutar skupina	2,44 89,19	4,70	,03*
Za stare je ljude najvažnije da žive zajedno sa svojom djecom i unucima	između skupina unutar skupina	3,17 168,79	3,23	,07
Želio bih se češće susretati s članovima svoje obitelji	između skupina unutar skupina	0,45 153,02	0,51	,48
Društvo bi se trebalo više brinuti o starim ljudima	između skupina unutar skupina	0,10 49,96	0,36	,54
Danas mladi uopće ne razumiju stare	između skupina unutar skupina	0,71 127,82	0,96	,33

● **TABLICA 11**
Razlike u percepciji
obiteljskog položaja
s obzirom na dob

Dob ne diferencira statistički značajno ispitanike s obzirom ni na jednu tvrdnju (tablica 11.). Sve tri dobne kategorije unutar populacije starih slijepih osoba na sličan način vide obiteljsku poziciju starih ljudi.

Tvrdnja	Suma kvadrata	F-omjer	p≤	
Stari ljudi bi trebali više sudjelovati u donošenju odluka unutar obitelji	između skupina unutar skupina	0,96 110,74	0,74	,48
Ostali članovi obitelji trebali bi više uvažavati mišljenja starih osoba	između skupina unutar skupina	1,77 89,86	1,69	,19
Za stare je ljude najvažnije da žive zajedno sa svojom djecom i unucima	između skupina unutar skupina	4,63 167,33	2,37	,10
Želio bih se češće susretati s članovima svoje obitelji	između skupina unutar skupina	0,79 152,69	0,44	,64
Društvo bi se trebalo više brinuti o starim ljudima	između skupina unutar skupina	1,53 48,93	2,67	,07
Danas mladi uopće ne razumiju stare	između skupina unutar skupina	0,11 128,42	0,07	,93

Mjesto prebivanja ima važan utjecaj na stav ispitanika o važnosti zajedničkog življenja s djecom i unucima (tablica 12.). Ispitanici iz grada manje važnim smatraju zajednički život s potomcima. Ovakav stav gradskih ispitanika rezultat je svakako realnog iskustva. Budući da veći broj ispitanika iz grada ne živi s vlastitom djecom, oni procjenjuju da i takav život može biti kvalitetan za starije osobe, posebice kada se održavaju dobri odnosi s djecom i unučadi. Isto tako, stariji ljudi u gradu svjesni su da su stambeni problemi znatno češći u urbanom nego u seoskom okružju. Kada gradski stanovnici i imaju stambeni objekt, oni se nerijetko suočavaju s neadekvatnošću stambenog prostora. Osim toga, težnja za nezavisnim stanovanjem znatno je prisutnija među mladom gradskom populacijom, što je usko vezano uz gradski stil života i vrijednosni sustav. Vjerojatno starije osobe koje žive u gradu nastoje donekle prihvatiti ovakvu želju svoje djece.

● **TABLICA 12**
Razlike u percepciji
obiteljskog položaja
s obzirom na mjesto
prebivanja

Tvrdnja	Suma kvadrata	F-omjer	p≤
Stari ljudi bi trebali više sudjelovati u donošenju odluka unutar obitelji	između skupina unutar skupina	0,02 111,65	0,02 ,99
Ostali članovi obitelji trebali bi više uvažavati mišljenja starih osoba	između skupina unutar skupina	0,39 91,25	0,73 ,40
Za stare je ljude najvažnije da žive zajedno sa svojom djecom i unucima	između skupina unutar skupina	3,90 168,06	4,18 ,05*
Želio bih se češće susretati s članovima svoje obitelji	između skupina unutar skupina	3,02 150,45	3,24 ,07
Društvo bi se trebalo više brinuti o starim ljudima	između skupina unutar skupina	0,02 49,95	0,04 ,98
Danas mladi uopće ne razumiju stare	između skupina unutar skupina	0,02 127,33	0,02 ,99

Vrijeme gubitka vida također diferencira ispitanike s obzirom na tvrdnje o sudjelovanju u donošenju odluka u obitelji te o brizi društva za stare (tablica 13.). Ispitanici koji su vid izgubili prije 55. godine češće izražavaju potpuno slaganje sa stavom da stari ljudi trebaju više sudjelovati u obiteljskom procesu odlučivanja i da se društvo treba više brinuti o starima. Razlozi da ispitanici koji su izgubili vid nakon 55. izražavaju blaže slaganje s navedenim tvrdnjama vjerojatno se nalaze i u nekim specifičnostima ove kategorije slijepih starih osoba. Prije svega, bitno je istaknuti da se ove stare osobe tek u podmakloj dobi suočavaju s problemom sljepoće. Dok su oni ispitanici koji su vid izgubili u mlađoj dobi već učvrstili stavove o sljepoći i razvili nevizualne tehnike funkcioniranja, sa svime ovime tek se susreću oni koji su doživjeli gubitak vida u starosti. Potrebno je određeno vrijeme da se oni sami (kao i

● **TABLICA 13**
Razlike u percepciji
obiteljskog položaja
s obzirom na vrijeme
gubitka vida

članovi obitelji) prilagode toj novoj životnoj okolnosti. Kod tih se ljudi može pojaviti nesigurnost i osjećaj da više neće moći samostalno funkcionirati. Pojedinci koji su u ranijoj fazi života postali slijepi u pravilu su postali svjesni da slijepi čovjek može biti nezavisan i koristan član obitelji. Ispitanici koji su izgubili vid u dobi nakon 55 godina susreću se s problemom sljepoće u vrijeme kada sam proces starenja zahtijeva promjenu načina života. Pojačani osjećaj nesigurnosti i možda apatičnosti (izazvan pojavom gubitka vida) vjerojatno utječe na to da oni koji su postali slijepi nakon 55 godina misle da mogu manje pomoći pri donošenju odluka. Možda su stoga i manje čvrsti u zahtjevu da se društvo treba više skrbiti o starim ljudima.

Tvrdnja	Suma kvadrata	F-omjer	p≤	
Stari ljudi bi trebali više sudjelovati u donošenju odluka unutar obitelji	između skupina unutar skupina	3,42 108,28	5,43	,02*
Ostali članovi obitelji trebali bi više uvažavati mišljenja starih osoba	između skupina unutar skupina	0,76 90,88	1,43	,23
Za stare je ljude najvažnije da žive zajedno sa svojom djecom i unucima	između skupina unutar skupina	1,45 170,51	1,47	,23
Želio bih se češće susretati s članovima svoje obitelji	između skupina unutar skupina	0,45 153,03	0,51	,48
Društvo bi se trebalo više brinuti o starim ljudima	između skupina unutar skupina	1,27 49,19	4,43	,04*
Danas mladi uopće ne razumiju stare	između skupina unutar skupina	0,47 128,06	0,63	,43

ZAKLJUČAK

Životna i obiteljska situacija starih (slijepih) osoba dobrim je dijelom rezultanta promjena koje su se dogodile u strukturi i oblicima obitelji. Dominacija nuklearne obitelji potaknula je, među ostalim, ideju da se životni problemi starih mogu riješiti njihovom institucionalizacijom. Međutim, u nas, ali i u svijetu, većina starih (slijepih) ljudi živi u svojim kućama, što ne mora značiti i sa svojim obiteljima. Iako su uvjeti života u institucijama za stare osobe danas znatno bolji nego u prošlosti (Moody, 1994.; Mikšaj-Todorović i sur., 1995.), optimalno je za stare ljude da žive u svojim obiteljima ili barem (što je sve češći slučaj) u blizini svojih obitelji. Ovo u još većoj mjeri vrijedi za stare slijepo osobe. Za njih je dosta važno da nastavte živjeti u okolini koju dobro poznaju (a to je svakako njihov dom) i da imaju slobodu u organiziranju prostora, budući da se u svakodnevnom životu moraju služiti nevizualnim tehnikama. Promjena poznatog fizičkog okruženja pred slijepu osobu postavlja dodatan problem.

S obiteljskog gledišta, važan problem za stare (slijepe) osobe predstavlja gubitak bračnog partnera i samački život. S procesom starenja bitno se smanjuje broj oženjenih starih osoba. Život u braku je za stare ljude jedna vrsta povlastice. Isto tako, rapidno se smanjuje broj onih koji žive zajedno sa supružnikom i djecom. U dobi iznad 75 godina tek svaka deseta slijepa osoba živi s bračnim partnerom i djecom. Problem samačkog života je također važan zato što više od jedne petine slijepih osoba starijih od 65 godina živi ovakvim načinom života.

Uz dob, spol je najvažnija varijabla koja diferencira ispitanike. Žene i muškarci u pojedinim dobnim skupinama bitno se razlikuju glede toga žive li sa supružnikom i djecom, odnosno samo sa supružnikom. Žene su s ovog gledišta u nepovoljnijem položaju (rjeđe žive u potpunim obiteljima ili sa supružnikom). Zapravo, moglo bi se kazati da se najvažnije promjene u obiteljskim obrascima događaju kod žena u dobi između 65 i 74 godine, a kod muškaraca nakon 75 godina. To potvrđuje i činjenica da su žene izloženije samačkom životu nego muškarci samo u spomenutoj dobnj skupini.

Mjesto stanovanja (kao ni vrijeme gubitka vida) nije značajno s aspekta bračnog i obiteljskog statusa. Mjesto stanovanja, čini se, ima donekle utjecaja na neke manje zastupljene obiteljske obrasce (život s rođacima ili u većim obiteljima), i to ponajprije kod ispitanika ženskog spola. Rezultati su pokazali da vrijeme gubitka vida diferencira jedino ispitanike u najmlađoj dobnj skupini s obzirom na to žive li samo sa supružnikom. Međutim, zbog malog broja ispitanika u ovoj skupini ne možemo rezultate smatrati pouzdanima.

Stare slijepe osobe imaju u velikoj mjeri pozitivan stav prema vlastitoj obitelji, ali nisu zadovoljne ulogom općenito starih u procesu obiteljskog odlučivanja. One žele igrati aktivniju ulogu u obiteljskom životu, vjerojatno smatrajući da njihovo znanje i sposobnosti mogu u tome pripomoći.

U javnosti se starija slijepa osoba često smatra bespomoćnom, pasivnom, nesretnom i bitno ovisnom o drugima. Međutim, stariji slijepi ljudi mogu biti također samostalni u dnevnom životu, s tim da stupanj njihove neovisnosti ovisi o mnogim čimbenicima, među ostalim i o obiteljskoj situaciji i klimi. Svakako je važno utjecati na druge članove obitelji da razviju svijest o učestalosti gubitka vida, posebno u starosti. Važno je, isto tako, razviti "uzajamne potporne mreže" između članova obitelji koji pripadaju različitim naraštajima. Te mreže imaju vrlo važnu ulogu u izgrađivanju jake obitelji jer potiču nezavisnost u životu. Za svaki obiteljski sustav je važno da njegovi članovi mogu biti nezavisni, jer to jača samu obitelj i dotičnoga člana (u ovom slučaju slijepu staru osobu). Uz pomoć i potporu drugih članova obitelji, slijepi ili slabovideći mogu

ostati nezavisni, obavljati neke aktivnosti ili se baviti nekim hobijima.

Objektivni i subjektivni razlozi uvjetuju da velik broj starih slijepih osoba ne živi sa svojom djecom i unucima. Međutim, takav život ne mora značiti njihovu otuđenost od obitelji, već ponekad može imati i određene prednosti, posebice u slučajevima kad žive u blizini svoje djece, kad s njima imaju učestale kontakte i kad su im stambeni i materijalni uvjeti zadovoljavajući. U takvim slučajevima starije slijepe osobe mogu dobivati potrebnu pomoć i biti uključene u tijek obiteljskog života.

LITERATURA

- Krap, A. (1995) Uzroci i posljedice demografskog starenja u Republici Hrvatskoj, u *Starost i starenje – izazov današnjice*, Ministarstvo rada i socijalne skrbi i Republički fond socijalne zaštite, Zagreb.
- Defilipis, B., Havelka, M. (1984) *Stari ljudi*, Stvarnost i Zavod za zaštitu zdravlja grada Zagreba, Zagreb.
- Eyde, D., Rich, J. (1983) *Psychological Distress in Aging*, Aspen Publications, Rockville.
- Gilford, R. (1994) Marriages in Later Life, in R. Enright (ed.) *Perspectives in Social Gerontology*, Allyn and Bacon, Boston.
- Hess, B. (1994) Gender and Aging: The Demographic Parameters, in R. Enright (ed.) *Perspectives in Social Gerontology*, Allyn and Bacon, Boston.
- Izazovi starosti* (1984), Institut za socijalnu politiku, Beograd.
- Jacobs, P.L. (1984) The Older Visually Impaired Person: A Vital Link in the Family and the Community, *Journal of Visual Impairment & Blindness*, April, 154-162.
- Jones, Ch., Tepperman, L., Wilson, S. (1995) *The Future of the Family*, Prentice Hall, New Jersey.
- Kregar, J. (1994) Promjene u strukturi obiteljskih zajednica, *Revija za socijalnu politiku*, 1 (3): 211-224.
- Lowman, C., Kirchner, C. (1979) Statistical Briefs – Elderly Blind and Visually Impaired Persons: Projected Numbers in the Year 2000, *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 73, 69-73.
- Martinčević-Ljumanović, R. (1985) *Zdrava i sretna starost*, Spektar, Zagreb.
- Mikšaj-Todorović, Lj., Šućur, Z., Tursan, N. (1995) Neki aspekti života osoba smještenih u domu umirovljenika: socijalni kontakti, aktivnosti slobodnog vremena i zadovoljstvo boravkom u domu, u *Starost i starenje – izazov današnjice*, Ministarstvo rada i socijalne skrbi i Republički fond socijalne zaštite, Zagreb.
- Moody, H. R. (1994) *Aging: concepts and controversies*, Pine Forge Press, Thousand Oaks.
- Nenadović, M. (1988) *Položaj starih u porodici*, u III. Gerontološki kongres Jugoslavije, Gerontološko društvo Hrvatske, Zagreb.
- Neubeck, K. (1991) *Social Problems*, McGraw-Hill, New York, 3rd Edition.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 663-686

ŠUČUR, Z.:
BRAČNA I OBITELJSKA...

Pinoza-Kukurin, Z. (1995) Slijepe osobe u trećoj životnoj dobi u Hrvatskoj, u *Starost i starenje – izazov današnjice*, Ministarstvo rada i socijalne skrbi i Republički fond socijalne zaštite, Zagreb.

Puljiz, V. (1995) Demografski procesi i struktura obitelji (europska iskustva), *Revija za socijalnu politiku*, 2 (2): 123-130.

Statistički ljetopis, 1993, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.

Tokarski, W. (1993) Later Life Activity From European Perspectives, in J. R. Kelly (ed.) *Activity and Aging*, Sage Publications, London.

Tournier, P. (1980) *Učimo starjeti*, "Okolo tri ujutro", Zagreb.

World Bank (1994) *Averting the Old Age Crisis*, A World Bank Policy Research Report, Oxford University Press, published for the World Bank, Oxford.

Živković, M. (1973) *Starost u Jugoslaviji*, Institut jugoslovenske i inostrane dokumentacije zaštite na radu, Beograd.

Marital and Family Situation of Elderly Blind Persons in Croatia

Zoran ŠUČUR

Social Work Study Centre, Faculty of Law, Zagreb

It was the intention in this work to explore the basic features of marital and family situations in elderly blind persons in Croatia, as well as their perception of their own position in the family. Furthermore, the aim was to establish whether there is a statistically significant difference among the specific parts of the population of elderly blind persons with regard to variables of gender, age, residence and time of visual impairment. Therefore, a survey was conducted on a sample of 174 examinees throughout Croatia. The sample was selected among blind persons at an advanced age who are members of the Croatian Association of the Blind and have impaired vision within legally defined limits. At the family level elderly blind persons are often confronted with similar problems shared by the elderly population in general. A significant problem for this group is the loss of a marital partner and single life. Along with the ageing process the number of examinees living in complete families, i.e. with a husband and children is rapidly falling. Isolation from the domicile environment certainly creates greater difficulties for blind persons than for those who are not. With the aid of the chi-square test it has been established that in respect to the marital and family situation the examinees are mostly differentiated by variables of gender and age. Significant changes in family patterns occur earlier in (blind) women (between 64 and 75) than in (blind) men (after 75). The domicile and time of visual impairment are not significant from the aspect of marital and family status. Elderly blind

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 663-686

ŠUČUR, Z.:
BRAČNA I OBITELJSKA...

persons have a considerably positive attitude towards their families, but are not generally satisfied with the role of elderly people in the family decision-making process. Different segments of the examinees perceive similarly the elderly people's position in the family, meaning that the influence of demographic variables is smaller than in the analysis of marital or family forms. The degree of independence of an elderly blind person will depend significantly on family relations and the completeness of the "supporting network" between generations. By living alone, separated from their children, elderly blind persons do not necessarily have to be alienated from their families.

Der eheliche und familiäre Status blinder und sehbehinderter SeniorInnen in Kroatien

Zoran ŠUČUR
Studienzentrum für Sozialarbeit, Fakultät der Rechte, Zagreb

Ziel dieser Arbeit war, die Hauptmerkmale des ehelichen und familiären Status der älteren Blindenpopulation zu ermitteln sowie die Art und Weise, wie die untersuchten Personen selbst ihren familiären Status wahrnehmen. Man wollte außerdem sehen, ob es statistisch wesentliche Unterschiede gibt zwischen einzelnen Teilen dieser Bevölkerungsgruppe im Hinblick auf Ehestand und Familienverhältnisse, genauer: im Hinblick auf die Variablen Geschlechtszugehörigkeit, Altersgruppe, Wohnort und Dauer der Sehbehinderung. Zu diesem Zweck wurde eine Umfrage unter 174 Personen aus ganz Kroatien durchgeführt. Bei den Umfrageteilnehmern handelt es sich um blinde/sehbehinderte SeniorInnen und Mitglieder des Kroatischen Blindenvereins, deren Sehbehinderung den amtlich festgelegten Definitionen entspricht. Im familiären Bereich haben sich blinde/sehbehinderte SeniorInnen mit ähnlichen Schwierigkeiten auseinanderzusetzen wie andere Menschen dieser Altersgruppe auch. Ein großes Problem ist für diese Menschen der Verlust des Ehepartners und das Witwer(-n)-dasein. Mit zunehmendem Alter kommt es zu einer rapiden Verringerung jener Personen, die im Familienverband leben, d.h. mit Ehepartner und Kindern. Das Verlassen des gewohnten Zuhauses bereitet blinden Menschen weitaus größere Schwierigkeiten als Menschen, die ein normales Sehvermögen besitzen. Mit Hilfe des Chi-Quadrat-Tests stellte man fest, dass im Hinblick auf Ehestand und Familienverhältnisse die meisten Abweichungen zwischen den Variablen Geschlechtszugehörigkeit und Altersgruppe auftreten. Wesentliche Veränderungen im familiären Bereich werden von (blinden) Frauen eher erlebt (zwischen dem 64. und dem 75. Lebensjahr) als von Männern (nach dem 75.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 663-686

ŠUČUR, Z.:
BRACNA I OBITELJSKA...

Lebensjahr). Der Wohnort und die Dauer der Sehbehinderung erweisen sich unter dem Aspekt des ehelichen und familiären Status als unwichtig. Blinde/Sehbehinderte SeniorInnen sind ihrer Familie gegenüber überwiegend positiv eingestellt, teilen jedoch eine allgemeine Unzufriedenheit über die benachteiligte Rolle von Senioren beim Treffen familiärer Entscheidungen. Der familiäre Status von Senioren wird von den verschiedenen Segmenten der befragten Bevölkerungsgruppe auf ähnliche Weise wahrgenommen, d.h., dass die demographischen Variablen weit weniger ins Gewicht fallen als bei der Analyse des Ehestands oder der Familienverhältnisse. Der Unabhängigkeitsgrad eines Seniors oder einer Seniorin wird in hohem Maße von den Familienverhältnissen und der Dichte des die Generationen verbindenden "Solidaritätsnetzes" bestimmt. Wenn SeniorInnen getrennt von ihren Kindern leben, so bedeutet das noch lange nicht auch eine Entfremdung der Familienverhältnisse.